

Традиційне значення *чорного* кольору трапляється рідко, напр.: *сліпуче-чорний* (вугіль) у Б. - І. Антонича. Найчастіше інший компонент складного прикметника, що позначає колір, вносить у семантику одиниці емоційно-експресивну конотацію (негативну оцінку когось/чогось: *тучно-чорне* тіло (Євген Маланюк); передає трагізм ситуації: *І флейти кленів пробують ладки / Гіллям напруго-чорним* (А.Малишко); увіразнює часове значення: *Червоні Гудзони в прачорному тілі!* (І. Малкович). Іноді компонент *чорний* вживається для характеристики внутрішніх якостей людини: *чадно-чорне* серце (І. Драч).

Мікросистема *сірого* кольору є проміжною між двома попередніми. Лексико-семантичне поле сірого кольору різноманітно представлено у поезії ХХ ст. Традицією лексеми *сивий, сизий, срібний*, окрім прямого значеннєвого характеру, вживаються у переносному значенні із переважно негативною конотацією [10, с.37]. Так, *сивий, срібний* і *сизий* кольори символізують вмирання: *Хіба кохання свят не дарував / Тобі щодня у будні чорноробні? / Хіба тебе я сонечком не звав, / коли в п'яті йшли хмари сивограбні?! (А.Таран).*

До найбільш репрезентативних в українській мові належить мікросистема *червоного* кольору, стрижневою одиницею якої є *червоний*. До мікросистеми входять також *багрянний, кривавий, рожевий, рудий*. Прикметник *червоний*, окрім власне кольоропозначення, (*червонорозгий віл* (А.Малишко), *червоно-блискуча* кабіна (М.Бажан) може містити виразний оцінний компонент: *червоний* – це колір крові, колір революції: *червонозоряна* гвардія (Л.Первомайський), *червонопломінний* май (П.Тичина).

Коричневий колір трапляється у поезії ХХ ст. порівняно рідко (1%). Частіше вживаються лексеми, що становлять периферію мікросистеми: *рудий, смуглявий, карий*. У Т.Осьмачки знаходимо композит *карий-молодий*, значення компонентів якого зовсім різнопланові, проте з одного слова одразу вимальовуються дві ознаки – зовнішня риса (карий) і вік (молодий): *...вітер очі сірі, карі-молоді* гоїда, / *неначе* квітки на воді. (Т.Осьмачка).

Мікросистема *жовтого* кольору є найпоширенішою у поезії ХХ (див. рис. 1.) і містить такі назви: *буриштиновий, восковий, золотистий, русий*. Метафори з компонентом-прикметником на позначення *жовтого* кольору набувають традиційно-символічного звучання. Поетичною традицією освячується вживання піднесеного, з позитивно-емоційним змістом означення *золотий*, можливості лексико-семантичної сполучуваності якого різноманітні. Прямі асоціації з *жовтим* кольором трапляються дуже рідко, як от *прозора-жовтий* у М. Рильського (поезія “Червоне вино”).

Семантика слів на позначення *зеленого* кольору досить прозора. Тут переважає зв'язок із рослинним світом, з конкретними явищами природи, тому такі метафори легко розшифровуються: *Коли земля колише сині сні, / Провісницю й провідницю весни, / Мою земну, зелено-чисту руту.. (А.Малишко).*

До мікросистеми *синього* кольору зараховують назви *блакитного* і *голубого* кольорів. Лексико-семантичне поле *синього* кольору відзначається традицією у вживанні з іменниками “небо”, “очі”, “вода”: *... птах незнаний чорною стрілою / Перелетів зенацька над горою / І зник, немовби зовучи усіх / До обр'їв промінно-голубих* (М.Рильський).

Мікросистема *фіолетового* кольору включає у себе *фіалковий* і *бузковий* кольори, що мають відтінки змішаного *червоно-синього*. Найчастіше цей колір використовується у структурі метафор для опису ночі: *Вже сумно вечір колір свій міняв з багряного на сизо-фіалковий* (П.Тичина).

Таким чином, ми простежили значення найпоширеніших мікросистеми кольорів, що вживаються у поетичному мовленні ХХ ст. У цих авторів колір служить здебільшого для психологізації оповіді. Спостерігається загальна тенденція поетичного мовлення представляти ознаку у конкретних образах, називати барву опосередковано, через асоціативні зв'язки між поняттями. Несподівана лексична сполучуваність виявляє механізм творення індивідуально-авторських образів на ґрунті узвичаєних, загальномовних, традиційних метафор.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій І. М. Семантика, структура і стилістичні функції назв кольорів у сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / І. М. Бабій. – К., 1997. – 21с.
2. Бахиліна Н. Б. История цветообозначений / Н. Б. Бахиліна. – М. : Наука, 1975. – 228 с.
3. Вокальчук Г. М. Словотворчість українських поетів ХХ століття [Текст] : монографія / Г. М. Вокальчук ; відп. ред. С. Я. Ермоленко – Острого : Національний університет “Острозька академія”, 2008. – 536 с.
4. Грибова Л. О. Колір життя / Л. О. Грибова // Українська мова і література в школі, 1980. – №5. – С. 23–26.
5. Грибова Л. О. Кольори-антоніми / Л. О. Грибова // Українська мова і література в школі, 1981. – №3. – С. 21–28.
6. Капская А. П. Семантико-словообразовательная структура названий цветов в украинском языке : автореферат на соискание ученой степени канд. филолог. наук / А. П. Капская. – К., 1970. – 22с.
7. Критенко Ю. С. Семантична структура назв кольорів / Ю. С. Критенко // Філологічний аналіз, 1996. – Випуск №8. – С. 37–42.
8. Мазурик Д. В. Поетичні оказіоналізми: традиція і сучасність / Д. В. Мазурик // Культура слова. – Вип. 55–56. – К., 2000. – С. 45–51.
9. Рудь О. М. Функціонування складних слів з кольористичним компонентом у поезії ХХ століття / О. М. Рудь // Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку : зб. наук. праць, присвячених пам'яті професора С. П. Самійленка. – Запоріжжя, 1996. – Ч. 2. – С. 100–104.
10. Савченко Л. Г. Семантика слів “сивий”, “сизий”, “сірий” / Л. Г. Савченко // Українська мова і література в школі, 1983. – №4. – С. 36–38.

Using the materials of Ukrainian poetry of the ХХth century, the article considers the structure, semantics and stylistic functions of the author adjectives with colour component.

Key words: author adjectives, colour component, semantics, Ukrainian poetry of the ХХth century, metaphor.

О.К. Степаненко

АДЪЕКТИВНІ БЛОКИ СЛОВОТВІРНОГО ГНІЗДА З ВЕРШИННИМ СОМАТИЗМОМ РУК-А

У пропонованій статті проаналізовано ад'єктивні блоки словотвірного гнізда з вершинним соматизмом "рук-а". З'ясовано, що похідних ад'єктивів нараховується вісімнадцять одиниць, які розташовуються на першому (вісім) та другому (десять) ступенях похідності. Для творення похідних використано суфіксацію (найбільша кількість випадків), основоскладання з суфіксацією та префіксально-суфіксальний спосіб. Деривати другого ступеня утворюються в основному від іменників. Найпродуктивнішим виступає суфікс -н- (причому як при чистій суфіксації, так і при композиції з суфіксацією та префіксально-суфіксальному способі).

Ключові слова: словотвірне гніздо, ад'єктивний блок, дериват, твірна основа, суфіксація, композит.

З часу виділення української дериватології в окрему наукову дисципліну (60-ті роки ХХ ст.) [23; 24; 25] у колі її дослідницьких зацікавленостей постійно перебувають питання, які потребують систематичного розроблення. Йдеться, зокрема, про подальше опрацювання системи словотвірних гнізд (далі – СГ) української мови та створення відповідного словника, в якому було б відображено їх структурно-семантичну організацію і морфологічні трансформації, що супроводжують процеси формування нової номінації шляхом використання словотвірного потенціалу і словотвірних ресурсів.

Вивчення СГ в українській дериватології має давню стійку традицію. Ці процеси знайшли своє відображення у ряді наукових праць. Зокрема, І. Коваликом опрацьовано принципи укладання СГ, визначено основні проблеми вивчення їх формально-сміслової структури, обґрунтовано роль кореня у структурованні гнізда, розроблено оригінальну методику інтерпретації його семантичної структури [13, 6], вивчено процеси семізації і семемізації у СГ кореня *зелен-* в українській мові [26]. В. Верешакою досліджено СГ коренів з повноголосним сполученням *-оро-* в сучасній українській мові; М. Голяннич опрацьовано СГ коренів зі значенням *говоріння* в сучасній українській мові; М. Лесюком простудійовано СГ коренів зі значенням руху в сучасній українській мові; також опрацьовано СГ коренів зі значенням мислення в сучасній українській мові (Г. Василевич), СГ коренів зі значенням почуттів у сучасній українській мові (Н. Тишківська) [30, 212-213]. С. Гірняк було вивчено структурно-семантичну організацію СГ з базовими дієсловами мовлення в українській мові ХІХ-ХХ ст. [12]. Г. Віняр розглянуто структуру нових словотвірних гнізд в українській мові [9].

О. Дияк досліджено структурно-семантичну організацію СГ із коренями на позначення металів [17]. Нові СГ з ключовими словами сучасної доби, нові СГ з онімами в ролі вершин у сучасних українській і російській мовах, СГ з вершинами-новозапозиченнями в сучасних українській і російській мовах, СГ з вершинами-абрєвіатурами в сучасних українській і російській мовах, СГ з вершинами-неологізмами в сучасних українській і російській мовах розробляв О. Стишов [39; 35; 38; 36; 37]. У російській мові СГ були в центрі уваги таких дослідників, як І. Альтман, Ю. Гінзбург, В. Головін, С. Белокриницька, Л. Зверев, О. Земська, О. Кубрякова, О. Мойсєєв, В. Лопатін, О. Тихонов, І. Улуханов, С. Малєєва та ін.

Оскільки роботи, присвячені вивченню СГ з вершинним соматизмом *рук-а*, в україністиці ще не було, у пропонованій статті здійснюється спроба вивчення порушеної проблеми. Отже, *актуальність* нашого дослідження випливає з потреб подальшого вивчення СГ української мови (і зокрема гнізда з вершинним соматичним компонентом *рук-а*). *Мета дослідження* – проаналізувати структуру дериватів ад'єктивних блоків СГ з вершинним соматичним компонентом *рук-а* в українській мові. *Об'єктом дослідження* обрано деривати ад'єктивних блоків СГ з вершиною-соматизмом *рук-а*.

Як зазначає Ю. Гінзбург, до об'єкта дослідження у словотворі можуть входити пара "твірне – похідне" і "об'єднання таких пар у словотвірні ряди і словотвірні гнізда" [11, 156]. У формальному плані СГ являє собою чітко впорядковану, ієрархічно організовану системну єдність комплексів спільнокоренових одиниць, у якій найпростішою (вихідною для розгортання усієї такої системи) структурною одиницею є *словотвірна пара*, що формується опозицією "твірне → похідне". В основі існування словотвірної пари лежить словотвірна мотивованість (похідність), що є центральним поняттям словотвірної системи мови. Наявність між двома спільнокореновими словами відношень словотвірної мотивованості (вони утворюють словотвірну пару) свідчить про те, що значення і звучання одного слова ("мотивованого", "вторинного", "вивідного", "похідного") впливає зі значення і звучання іншого спільнокоренового слова, що кваліфікується як "мотивуюче", "первинне", "вихідне", "базове", "твірне" [34, 6]. Мотивованість дослідники розуміють як наявність у похідного знака властивості, що "сигналізує про його семантико-морфологічну вивідність через наявність у формальній структурі цього знака внутрішньої форми та зіставлення його з твірною базою" [7, 23]. Словотвірно мотивованим, як вважає Л. Сегін, слово є тоді, коли його значення "визначається через значення іншого спільнокоренового слова або ж дорівнює йому в усіх своїх компонентах, крім граматичного значення частини мови" [19, 32]. Мотивований характер похідного слова репрезентує прямі семантичні зв'язки, які виникають між двома спільнокореновими словами в результаті словотвірного породження похідного і також повторюються в інших тотожних парах слів [29, 372]. Отже, наявність двох спільнокоренових слів, одне з яких – твірне, а інше – похідне, виведене з твірного в результаті застосування до нього відповідної словотвірної операції, мотивоване ним, (тобто словотвірної пари), лежить в основі формування комплексної словотвірної одиниці, якою є СГ, як на синтагматичному, так і на парадигматичному рівні. Загалом же, передумовою виділення словотвірного гнізда виступила здатність певного кореня (твірної основи) породжувати більшу, ніж одиниця, кількість дериватів. Такі деривати (похідні від того самого твірного) можуть сигналізувати про різні його синтаксичні властивості. "А оскільки деякі з них передбачають інші, ті ж відношення будуть пов'язувати і відповідні деривати. Це основа не тільки єдності і структурованості словотвірного гнізда, але й самого його існування, його необхідності та універсальності. Різноманітність семантико-синтаксичних властивостей твірного багато в чому, можна вважати, визначає межу різноманітності твірних у гнізді, а їх організація – структуру гнізда" [11, 156].

Дефініції такого словотвірного терміна, яким є СГ (інша назва – "гніздо слів"), можна звести до кількох типів: це, зокрема: 1) сукупність слів, упорядкованих відношеннями похідності (живими послідовними словотвірними зв'язками) і об'єднаних спільністю кореня [20, 573; 30, 213] ("сукупність спільнокоренових слів, упорядкованих відношеннями похідності" [9, 16]); 2) сукупність усіх словотвірних ланцюжків з одним і тим самим вихідним словом-вершиною (непохідною основою) [14, 144; 33, 565]; 3) складна цілісна система, що виступає наслідком "упорядкування взаємозв'язків

та відношень між спільнокореновими словами” [17, 5]. Остання дефініція лежить у руслі концептотворчих ідей дериватологів, які вважають, що системність словотвору забезпечується системністю словотвірних гнізд [41, 36], оскільки будучи комплексною одиницею словотвірної системи, СГ теж являє собою мікросистему, “упорядкованість елементів якої зумовлена відношеннями структурно-семантичної вмотивованості” [5, 129].

Таким чином, ми будемо кваліфікувати СГ як організовану єдність пов’язаних формальною і смисловою похідністю лексем, системний характер якої ґрунтується на таких магістральних ознаках, як: а) спільність кореня; б) похідність (наявність живих словотвірних зв’язках); в) наявність слова-вершини (непохідної основи).

Складнішою структурною одиницею-комплексом в ієрархічній організації СГ є *словотвірний ланцюжок*, що утворюється шляхом об’єднання словотвірних пар в результаті реалізації послідовної похідності: кожний наступний дериват на один словотвірний акт віддалений від слова-вершини; водночас кожний наступний дериват стає твірним словом для наступного. У процесі такого об’єднання відбувається розгортання СГ на лінійній осі.

Мікросистемою, яку формують деривати, що перебувають на одному ступені похідності (утворювані на одному такті деривації), у межах системи СГ, є *словотвірна парадигма*. Таким чином, СГ залежно від напрямку розгортання (реалізації свого словотвірного потенціалу), являє собою сукупність ланцюжків і парадигм [19, 8].

Відповідно до 8-го тому Словника української мови, *рука* – це “кожна з двох верхніх кінцівок людини від плечового суглоба до кінчиків пальців” (СУМ 1, с. 899¹). До СГ з вершиною *рук-а* входять, за нашими підрахунками, вісімдесят два деривати. Ад’єктивні його блоки, які формуються вісімнадцятьма одиницями, входять до словотвірних парадигм першого та другого ступенів похідності.

Ад’єктивні деривати I-го ступеня похідності. Таких одиниць в аналізованому СГ нараховується вісім. Три з них утворені суфіксальним способом (*руч-н-ий* “прикм. до **рука** 1” (917), *рук-ат-ий* розм. “з великими, довгими руками” (905), *руч-ий* заст. “беручий” (917), один – префіксально-суфіксальним: *без-рук-ий* “який не має руки або рук” (СУМ 2, с. 45), чотири – шляхом інтерфіксального основокладання з суфіксацією. Прикметники *рук/о/дай-н-ий* заст. “урочисто обіцяний (при рукостисканні)” (905) та *рук/о/твор-н-ий* заст. “зроблений руками людини, створений людською працею” (906) репрезентують дев’ятий тип творення складних прикметників в українській мові, коли відбувається поєднання іменникової та дієслівної основ [31, 218]. Композит *одн/о/ру-кий* “який має одну руку; з однією рукою” (СУМ 2, с. 661) виник у результаті складання числівникової та іменникової основ, між якими наявна підрядна залежність (п’ятий тип) [Там же]. Ад’єктивний дериват *рук/о/крил-і* “тварини, передні кінцівки яких пристосовані для літання” (906) виступає представником непродуктивної композитної моделі, за якою творяться прикметники, що постають як назви ознак у результаті злиття в одному понятті двох: “названий другою основою об’єкт порівнюється з об’єктом, який названо першою основою” (пор. *шабл/е/зубий* < “зуби, як шаблі” і *рук/о/крил-ий* < “крила, як руки”).

Ад’єктивні деривати II-го ступеня похідності. Решта похідних прикметникових одиниць (їх нараховується десять) – деривати II-го ступеня похідності.

Сім похідних прикметників утворилися суфіксальним способом (використано суфікс -н-).

Для чотирьох суфіксальних одиниць твірними словами стали іменники з похідними суфіксальними основами (*рукавич-н-ий* “прикм. до **рукавиця** і **рукавичка** // *признач. для виготовлення рукавиць, рукавичок*” (905) < *рукавиця* “виріб з цупкої теплої тканини, вовняних ниток, хутра і т. ін. з відділенням (для великого пальця), який надівають на кисть руки у холод або для роботи” (905), *рукав-н-ий* “прикм. до **рукав**” (905) < *рукав* “частина одягу, що покриває руку (від плеча до кисті або коротше)” (905), *рушнич-н-ий* “прикм. до **рушниця**” (919) < *рушниця* “вогнепальна ручна зброя” (919), *рушник-ов-ий* “прикм. до **рушник**” (919) < *рушник* “довгастих шматок тканини ... для витирання обличчя, тіла, посуду тощо” (919).

Для трьох суфіксальних дериватів як твірні використано іменники, утворені шляхом основокладання (*рукоділь-н-ий* “прикм. до **рукоділья**” (906) < *рукоділья* “виготовлення яких-небудь виробів, речей ручним способом” (906), *рукопис-н-ий* “написаний від руки” (906) < *рукопис* (розм., рідко *рукопись*) “текст будь-якого твору, написаний автором від руки або надрукований на машинці” (906), *рукомес-н-ий* “ремісницький, ремісничий” (СУМ 2, с. 1089) < *рукомесло* розм. “те саме, що ремесло” (906). Процес утворення останнього деривата супроводжується усиченням фінальної частини твірної основи.

Один похідний прикметник утворено від складного прислівника (*рукопаш-н-ий* “який здійснюється без зброї або холодною зброєю (про бій, битву)” (906) < *рукопаш*, присл., розм. “те саме, що врукопаш” = *врукопаш* (*урукопаш*) “діючи прикладом гвинтівки або холодною зброєю в боротьбі з супротивником” (СУМ 2, с. 162).

Один ад’єктивний дериват сформований шляхом композиції: *одн/о/руч-н-ий* “з однією рукою; пристосований для роботи однією рукою” (СУМ 2, с. 661). Він представляє п’ятий тип словотвору складних прикметників: у словотвірні відношення вступають числівникова та іменникова основа, ускладнена прикметниковим суфіксом. Причому іменникова основа (*руч-к-а*) зазнає усичення: суфікс -к- виявляється надлишковим і випадає.

Серед дериватів аналізованого ступеня похідності один утворений префіксально-суфіксальним способом. Це прикметник *без-рукав-н-ий* “без рукавів” (СУМ 2, с. 45) (пор. його також варіант *без-рукав-ий* “те саме, що **безрукавний**” (СУМ 2, с. 45).

При творенні аналізованих дериватів використано: а) форманти -н- та -ов-, які надають похідному ад’єктиву значення загальної відносності – “той, що стосується названого твірною основою” (за допомогою цих формантів українські прикметники зі значенням загальної відносності активно творилися в діяchronії [8, 13-14]) і продовжують творитися зараз [9, 14]; б) суфікс -ат-, який виступає носієм надмірно вираженої ознаки; в) суфікс -ий (специфічність цього суфікса полягає в тому, що, по-перше, “після виникнення займенникових форм прикметників утворення на -й- та -

¹ Далі наводяться тільки номери сторінок 8-го т. СУМу, де зафіксовано ту чи іншу лексему-дериват.

б'ї- (< ий. – О.С.) формально збіглися в одній словотворчій моделі” [4, 187], і тому ад’єктивні деривати, утворені шляхом приєднання цих афіксів іноді складно розмежувати; по-друге, дериваційна зміна форми твірної основи здебільшого полягає в морфонологічному перетворенні її фінальної частини, що супроводжується приєднанням прикметникового закінчення, водночас похідні утворення з цим формантом, що мають значення загальної відносності, являють собою спорадичне (непродуктивне) явище як діахронічно [7, 190]), так і синхронічно (пор.: [31, 215-216]); г) прийменник-префікс без-, який надає похідному ад’єктиву значення “позбавлений названого твірною основою”.

Таким чином, ад’єктивні блоки СГ з вершинним соматизмом *рук-а* налічують вісімнадцять одиниць, що перебувають на першому (вісім) та другому (десять) ступенях похідності. Найбільше дериватів виникли у результаті суфіксації. Також використано основоскладання з суфіксацією та префіксально-суфіксальний спосіб творення слів. Твірними основами похідних другого ступеня виступають іменники (одноосновні та двоосновні) і лише в одному випадку в такій функції виступив прислівник. Найпродуктивнішим виступає суфікс -н- (причому як при чистій суфіксації, так і при композиції з суфіксацією та префіксально-суфіксальному способі). У функції префікса вживається прийменник-префікс без-.

Отже, дослідження такого типу мають велику наукову перспективу, оскільки задовольняють об’єктивну потребу в продовженні системного вивчення СГ (і словотвірної системи загалом як структури, що характеризується гніздовою організацією), адже в процесі такої наукової роботи з’являється змога для: а) глибинного занурення у словотвірні процеси; б) з’ясування парадигматично-синтагматичних зв’язків, що існують між спільнокореневими лексемами (твірними словами й дериватами); в) системного аналізу словотвірної структури дериватів; г) виявлення продуктивності тих чи інших словотвірних моделей; г) констатації породжувальної здатності твірного слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Г. Л. Іменний словотвір західнополіського говору : автореф. дис. на здобут. наук. ступеня доктора. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Г. Л. Аркушин; НАН України. Ін-т укр. мови. – К., 2005. – 44 с.
2. Бачкур Р. О. Структура словотвірних парадигм українських назв тварин та рослин : автореф. дис. на здобут. наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Р. О. Бачкур; Прикарп. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.
3. Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 1991. – 231 с.
4. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов’янських мов / Багмут А.Й., Коломієць В.Т., Крищенко А.П. та ін. – К.: Наукова думка, 1966. – 595 с. – Бібліогр.: с. 565-588.
5. Вакарюк Л. О., Панько С. Е. Українська мова. Морфеміка і словотвір. Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – С. 127-131.
6. Васильченко В. М. Специфіка словотвірної мотивації відносних прикметників // Проблеми граматики і лексикології української мови. Збірник наукових праць. – К., 1998. – С. 32–36.
7. Васильченко В. М. Мотивація і словотвірне вираження відносних прикметників в історії української мови (відіменникові деривати): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01; – Захищ. 20.03.2001; Затв. 04.07.2001. – К., 2000. – 219 с. – Бібліогр.: с. 206-219.
8. Васильченко В. М. Мотивація і словотвірне вираження відносних прикметників в історії української мови (відіменникові деривати) : автореф. дис. на здобут. наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / В. М. Васильченко; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2000, – 20 с.
9. Віняр Г. М. Структура нових словотвірних гнізд в українській мові // Актуальні проблеми філології і методики викладання мов: Зб. наук. пр. – Кривий Ріг: КДПУ, 2004. – С. 16-21.
10. Горденська К. Г. Словотвір // Граматика української мови / І.Р. Вихованець, К.Г. Горденська, А.П. Грищенко. – К.: Рад. школа, 1982. – С. 6-31.
11. Гинзбург Е. Л. Словообразование и синтаксис. – М.: Изд-во “Наука”, 1979. – 264 с.
12. Гірняк С. П. Структурно-семантична організація словотвірних гнізд з базовими дієсловами мовлення в українській мові XIX-XX ст. : автореф. дис. на здобут. наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / С. П. Гірняк; Донец. держ. ун-т. – Донецьк, 1999. – 23 с.
13. Грещук В. Внесок Івана Ковалика в українське і слов’янське мовознавство // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. – Випуск XV-XVIII. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. – С. 3-11.
14. Грещук В. В. Український відіменниковий словотвір. – Івано-Франківськ, 1995. – 234 с.
15. Дняк О. В. Словотвірна парадигма кореня *золот-* у сучасній українській мові / Система і структура східнослов’янських мов: Міждкафедр. зб. наук. праць – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. – С. 178-183.
16. Дняк О. В. Формально-семантичні відношення слова-вершини *срібл-(-о)* і членів ад’єктивної парадигми / Система і структура східнослов’янських мов: Сучасні тенденції розвитку слов’янських мов: Зб. наук. праць. – К.: Т-во “Знання” України, 2003. – С. 36-42.
17. Дняк О. В. Структурно-семантична організація словотвірних гнізд із коренями на позначення металів: Автореф. дис. ... кандидата філол. наук / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К., 2006. – 21 с.
18. Земская Е.А. Активные процессы современного словопроизводства // Русский язык конца XX столетия (1985–1995). 2-е изд. – М.: “Языки русск. культуры”, 2000. – 480 с.
19. Карпіловська С. А. Конструювання складних словотвірних одиниць. – К.: Наук. думка, 1990. – 155 с.
20. Клименко Н. Ф. Словотвірне гніздо // Українська мова: Енциклопедія. – К.: Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 573.
21. Клименко Н. Ф. Словотвір // Українська мова: Енциклопедія. – К.: Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2000, – С. 570.
22. Клименко Н. Ф. Словотвірний ланцюжок // Українська мова: Енциклопедія. ... 2000, – С. 574.
23. Ковалик І. Вчення про словотвір (словотвірні частини слова). – Л.: Вид-во Львівського ун-ту, 1958. – 78 с.
24. Ковалик І. Вчення про словотвір: словотвірна характеристика слова. Відношення вчення про словотвір до інших мовознавчих дисциплін. – Л.: Вид-во Львівського ун-ту, 1961. – 82 с.
25. Ковалик І. Дериватологія (словотвір) як самостійна лінгвістична дисципліна та її місце в системі науки про мову // Словотвір сучасної української літературної мови. – К.: Наук. думка, 1979. – С. 5-56.
26. Ковалик І. Про семізацію і семемізацію у словотвірному гнізді кореня *зелен-* в українській мові // Українське мовознавство. – К., 1983. – Вип. II. – С. 50-60.
27. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. – К.: Видавничий центр “Академія”, 1999. – 288 с. – Бібліогр.: с. 257-267.
28. Кубрякова Е. С. Что такое словообразование. – М.: Наука, 1965. – 78 с.
29. Кубрякова Е. С. Словообразование // Общее языкознание. Внутренняя структура языка. – М., 1972. – С. 344-391.
30. Лесюк М. Дослідження словотвору на рівні словотвірних гнізд // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. – Випуск XV-XVIII. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. – С. 212-216.
31. Плющ М. Я. Словотвір // Сучасна українська літературна мова / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. – К.: Вища школа, 1993. – С. 189-228.
32. Сегін Л. Дієслова руху як мотивуючі слова // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. – Випуск XV-XVIII. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. – С. 226-228.

33. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
34. Сікорська З. С. Українсько-російський словотворчий словник. – К.: Рад. шк., 1985. – 188 с.
35. Стишов О. А. Нові словотвірні гнізда з онімами в ролі вершин у сучасних українській і російській мовах // Ономастика і апелятиви: Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2007₁. – Вип. 30. – С. 161-167.
36. Стишов О. А. Словотвірні гнізда з вершинами-аббревіатурами в сучасних українській і російській мовах // Мова, культура й освіта в сучасному світі: Збірник наукових праць до 90-річчя доктора філологічних наук, професора Романовського О. К. / Відп. ред. Стишов О. А. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – С. 95-100.
37. Стишов О. А. Словотвірні гнізда з вершинами-неологізмами в сучасних українській і російській мовах // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст. / Відп. ред. В. А. Зарва. – Ніжин: ТОВ «Вид-во «Аспект-Поліграф», 2008₁. – Вип. XVII: Лінгвістика і літературознавство. – С. 7-16.
38. Стишов О. А. Словотвірні гнізда з вершинами-новозапозиченнями в сучасних українській і російській мовах // Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка: Збірник наукових праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко / Відп. ред. академік НАН України В. Г. Складенко. – К.: НАН України, Ін-т української мови, 2007₂. – С. 144-150.
39. Стишов О. А. Словотвірні гнізда з ключовими словами сучасної доби в українській і російській мовах // Проблеми зіставної семантики: Збірник наукових статей. – Вип. 8 / Відп. ред. Тараненко О. О. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2007. – С. 109-114.
40. Стишов О. Глобалізаційні явища в словотворенні української і російської мов кінця XX – початку XXI ст. // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. – Випуск XV-XVIII. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007₃. – С. 204-208.
41. Тихонов А. Н. Словообразовательный словарь русского языка. – Т. 1. – М.: Русский язык, 1985. – С. 3-52.
42. Федурко М. Ю. Морфологія відмінникового словотворення в сучасній українській мові: Автореф. дис. ... доктора філол. наук / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАНУ. – К., 2005. – Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/4611.html>, Заголовок з екрану.
43. Христенко В. Ф. Динаміка аугментативно-пейоративного словотвору іменника в українській мові: автореф. дис. на здобут. наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / В. Ф. Христенко – К., 1995. – 25 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

СУМ 1 – Словник української мови. – Т. 8. – К.: Наук. думка, 1977. – 928 с.

СУМ 2 – Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2003. – 1440 с.

In the article under study adjectives blocks of a word-formative jack with apical somatic «фук-а». Determined that it consists of eighteen units which are located on a first (eight) and on a second (ten) degrees resembles. For resembles-making used suffixing, derivational suffixing and prefixing-suffixing mode. Second degrees derivatives making from the nouns, mainly. The most productive is the suffix -n- (in case of neat suffixing and the same way at composition with suffixing and prefixing-suffixing mode).

Key words: a word-formative jack, adjectives block, derivative, the making basis, suffixing, composit.

Л. М. Томіленко

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРИВАЦІЇ ПРИКМЕТНИКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У СЛОВНИКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 20-ТИ ТОМАХ

У статті проаналізовано основні способи морфологічного словотвору нової прикметникової термінології у Словнику української мови в 20-ти томах, визначено продуктивні словотвірні типи, моделі, значення та сфери поширення досліджуваних терміноодниць.

Ключові слова: морфологічний словотвір, прикметникова термінологія, словотвірний тип, словотвірна модель, словотвірне значення.

Словниковий склад сучасної української мови за останні роки суттєво поповнився термінологічними одиницями різних галузей знань. Нині велику частину лексичного фонду складає фахова лексика, яка постійно поповнюється. Значну кількість термінології фіксують у своєму складі великі тлумачні словники, що на сьогодні представляють саме той тип лексикографічних праць, де найбільш системно і послідовно відображено лексико-семантичне багатство мови у певний період розвитку. Такою фундаментальною лексикографічною працею є 11-томний академічний Словник української мови, виданий протягом 70-х років XX ст. Зрозуміло, що термінологія окремих наук із періоду виходу одинадцятитомника збагачувалася, поповнювалася новими поняттями, у зв'язку з чим великого значення набула проблема лексикографічної фіксації лексико-семантичних змін, що сталися протягом нового історичного періоду. Саме тому в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України у співпраці із науковцями інших академічних установ та вищих навчальних закладів створено нову лексикографічну працю – Словник української мови в 20-ти томах.

Галузева термінологія є складовою частиною лексичної системи загальнолітературної мови. Вона тісно взаємопов'язана з іншими мовними системами, насамперед із морфологією та словотвором. Словотворення термінологічної лексики як частини мовної системи висвітлено у працях багатьох науковців (О. О. Реформатського, В. П. Даниленко, Ф. О. Нікітіної, Т. І. Панько, Л. О. Симоненко та ін.), що свідчить про актуальність цієї проблеми. Тому доцільним є аналіз галузевої термінології для з'ясування її структури, виділення специфічних рис при творенні нових термінів у СУМ-20.

Традиційно у мовознавстві явища деривації розглядаються в аспекті розрізнення лексико-граматичних класів слів та виявлення продуктивних словотвірних типів. За морфологічними ознаками спеціальна лексика у Словнику поділяється на такі самостійні частини мови: іменники, прикметники, дієслова та прислівники, кожна з яких має свої своєрідні словотворчі риси.

Предметом нашого аналізу стали ад'єктивні утворення, оскільки це один із значних пластів термінології, що широко представлений у 20-томному Словнику і після субстантивів виступає найбільш активним у словотворенні. За нашими підрахунками, прикметникова термінологія становить у Словнику вісімнадцять відсотків від усіх доданих галузевих термінів. Така значна кількість ад'єктивів зумовлюється активізацією можливостей мовної системи з метою